

opreti naše bivanje rajši na raso gospodarjev sveta, ki ji pripadamo, kakor na narod (recimo v skritem smislu Župančičevih meditacij o »Adamiču in slovenstvu« ipd.) — in celo pri absolutno pravovernih slovenskih narodnjakih je poleg Zdravice skoraj zmeraj najti kak Krst. Skozi zgodovino slovenske književnosti teče nepretrgana veriga dvomov o smrtnosti naše lastne narodne volje, veriga malodušja in obupavanja, proti kateremu je treba nenehno organizirati eksorcistične racije in ki si ga ponavadi poskušamo razložiti ter opravičiti z nekakšnim izjemno nesrečnim ustrojem slovenske psihe, čeprav gre v resnici najbrž samo za nekoliko čustveno absolutiziran refleks trezne presoje objektivnih dejstev in možnosti slovenstva v trenutkih realizma, ki se pač vsilijo tudi največjim zanesenjakom oziroma njim celo še prav posebno boleče, kadar jih njihov zanos pusti na cedilu. Veliko vprašanje je torej, ali je tovrstno »slabištvo« mogoče obsojati; kaj če ga je treba vzeti ravno narobe kot nagonsko, moralno in intelektualno pravilno reakcijo, vsaj enako utemeljeno, kot je reakcija zaupanja in vere?

In tu nekje se začena resnična preizkušnja človečnosti, odločilni izpit tradicionalne slovenofilije slovenskih književnikov in drugih slovenskih elit.

(Konec prihodnjic)

Polemika

O mitih, Prešernu in nekonvencionalnih mislih

Aleš Lokar je v 6. številki letošnje Sodobnosti objavil nekaj misli o razvoju slovenskega naroda, ki jih imenuje nekonvencionalne. Poleg tez, brez dvoma zanimivih, (npr. o potenciranem vplivu srednje šole na Slovenskem, kjer so »literarne vrednote maksimum vseh vrednot«, o — sicer sami ob sebi umevni — odvisnosti literarne produkcije od »materialne in družbene podstati« itd.) pa so v prispevku tudi take, ki v ničemer ne načenjajo škodljive konvencionalnosti. Kar se tiče teze o izjemnosti razvoja slovenskega naroda, mu jo je dovolj prepričljivo zavrnil že Janko Kos v predhodnji polemiki. Lokar se je v tokratnem odgovoru bistvu Kosove nasprotne teze preprosto izognil (»Pustimo sedaj ob strani iskanje, če je bilo še pri kakšnem drugem narodu takó kot pri nas ali ne . . .«), čeprav bi se bilo na tem mestu nujno ustaviti prav ob dejstvih iz zgodovine Hrvatov, Slovakov, Ukrajincev ali drugih narodov, ki jih navaja Kos.

Toda ne gre mi za poseganje v polemiko med tema dvema avtorjema (čeprav Lokar ni vedno čisto fair in v »zadnji konsekvenci« pripisuje Kosu misli, ki nikakor ne izhajajo iz njegovega članka), pač pa bi se rada ustavila ob novem mitu, na katerem Lokar tokrat gradi. Mitu, ki pa v resnici ni nov, saj samo razlaga in s tem utrjuje nešteto slišano konvencionalno jadikovanje o naši »nerazumljenosti« v svetu. Ob zanimivih vprašanjih (»Zakaj, recimo, našo literaturo, še posebej tisto klasično, tako težko »plasiramo« na tuja tržišča?«) Lokar namreč odgovarja: »Prepričan sem, da je to predvsem zaradi tega, ker so ta dela, ker je ta literatura . . . izraz in odsev določenega specifičnega stanja naše kulture (in torej, kot smo videli, naše usode) in so kot take, za ljudi, ki podobnih izkustev v svoji kulturi nimajo,

težko razumljive«. Res je, da je bila naša literatura v preteklosti »specifična« zaradi svoje »narodnobudniške funkcije«, toda Lokar gradi na iluziji, če misli, da bo za svet postala ta literatura *kot literatura* zanimiva, če bomo tujcem razložili (drugačne) razmere, v katerih je nastala »Ker pa si o tej drugačnosti še sami nismo na jasnem (ker stalno ponavljamo miselne modele, ki smo jih nekritično sprejeli z zahoda), te drugačnosti tudi ne moremo razložiti drugim. In prav zaradi tega smo neinteresantni.«) Vzemimo, recimo, sovjetski socrealizem. Prav gotovo je v določenem obdobju ta literatura »v redu« opravljala svojo družbeno funkcijo. Tudi če ta zgodovinska dejstva natančno poznamo, ali bomo zato taka dela kaj raje brali? Če bi bila za »zanimanje« za kakšno literaturo dovolj družbenozgodovinska razlaga, bi nam moral biti Koseski prav tako zanimiv. Pomešanje pojmov je, če Lokar napiše, da je Koseski »približno ob istem času (kot Prešeren — op.) kot simbol narodnobudništva povsem odpovedal, prav zato, ker so ga tedanji (!) kritiki tako očrnili«, saj je ravno obratno res. Taras Kermavner je nedavno v reviji Slovenija celo napisal, da je Koseski »v sredini prejšnjega stoletja napravil precej več v družbenopolitičnem smislu za narodno prebujenje kot naš veliki bard (tj. Prešeren — op)«. . . Enako nepoznavanje slovenske literarne zgodovine izpričuje tudi Lokarjev stavek »Prešeren je bil velik zato, ker je bil *prvak* tega našega literarno-prosvetnega pokreta, ki je kratkoma omogočil nastanek slovenskega naroda«, saj vsi vemo, kdo so bili *prvaki* tistega *pokreta* in kako so preganjali ubogega Prešerna zaradi njegovih »pohujšljivih« pesmi.)

In s tem smo že zadeli ob problem Prešerna, o katerem Lokar v nadaljevanju citiranega stavka pravi: »Zato je, po mojem, zgodovinska vloga Prešerna veliko večja od njegove literarne vloge.« Še prej pa se upira definiciji M. Scammela o Prešernu: »Bil je pesnik evropskega formata. Ustvaril je slovenski literarni jezik.« Poglejmo si malo natančneje obe te trditvi in se vprašajmo, ali jih Lokar upravičeno negira.

Začnimo z drugo mislijo, ker je tu nesporazum večji. Lokar jo namreč tako komentira: »Da je Prešeren *skoval* naš jezik, bi si prav tako drznil podvomiti . . . Znano je, da je nekaj besed za nastajajoči slovenski jezik skoval celó pesnik na tako slabem glasu, kot je bil Koseski. »Nimam pri roki originala, zato ne morem trditi, da bi bilo Scammelovo misel bolje prevesti »Stvoril (formiral) je slovenski pesniški jezik«, vendar pa jo moramo v tem smislu razumeti. Tu ne gre za nikakršno *kovanje* novih besed, pač pa za imanentne lastnosti razvoja poezije v kakšnem jeziku.

V razvoju poezije jezik nikdar ni samo sredstvo, ampak organizem, v katerega okviru pesniški jezik (to je jezik poezije, literature) ne more preskakovati določenih faz, izkušenj pesniškega razvoja. Prešeren je imel v tem razvoju izredno pomembno vlogo, ki se je bomo dotaknili pozneje. Če zdaj takoj navežemo na prvo Scammelovo misel, pa moramo dodati, da je ta razvoj za vse »narodne« poezije enak. Najvažnejši faktor v imanentnih zakonitostih razvoja poezije je namreč vključenost poezije v splošne spremembe zavesti, ki so nadnarodne in skupne vsem pripadnikom družbe na vsaj približno isti civilizacijski stopnji.

Pomembnosti vključenosti v svetovni razvoj se zaveda tudi Lokar, saj govori o sinhronosti oziroma asinhronosti zgodovine kakšnega naroda glede na civilizacijsko stopnjo najbolj razvitih narodov, recimo, v Evropi. Poudariti pa je treba, da je pesniško ustvarjanje kakšnega naroda tem bolj sve-

tovno in na konici razvoja, čim bolj je zavest pesnikov danega naroda sodobna in sooblikujoča ali pa vsaj aktivno spremljajoča vrhunske dosežke svetovne misli. Tam, kjer je bila misel slovenskih pesnikov *sinhrona* najrazvitejši evropski misli v določenem obdobju, tam gre za pesništvo evropske ravni ali formata. To pa brez dvoma drži za Prešerna, če že ne v odnosu do celotne Evrope, pa vsaj v odnosu do poljske in ruske poezije v tem času.

V tem delu Evrope je v prvi polovici 19. stoletja še popolnoma prevladovala antropocentrična koncepcija sveta, se pravi zavest, da je svet smiselno urejen s človekom kot svojim središčem: človek je mera vsega, kar obstaja, os, okoli katere se svet obrača. Posledica takega svetovnega nazora je bila pozicija pesnika kot Vladarja sveta, se pravi tudi kot Gospodarja nad jezikom, ki mu je le poslušen instrument za *izražanje*, izpoved. Ko so poljski literarni teoretiki analizirali pesniški jezik svojih romantikov, so prišli do ugotovitve, da gre za »govorni jezik«, takó glede izbire izrazov kot njegove dialoškosti. Prešernova vključitev v evropski tok popolnega zaupanja v besedo je bila na videz otežena zaradi neizoblikovanosti »govornega jezika« v plasteh slovenskega izobraženstva, zares pa je bilo v antropocentrični koncepciji sveta to pomanjkanje tradicije prednost: Prešeren je bil *prvi*, ki je slovenski »govorni jezik«, kar je tedaj pomenilo »kmečki jezik«, povzdignil v izrazilo pomembne pesniške izpovedi in s tem dosegel zavidljivo svežino novega *instrumenta*. (Zato ga je tako težko, skorajda nemogoče, adekvatno prevajati, saj ga tuj jezik, ki je popolnoma vpet v literarno tradicijo, banalizira.) Prav zato, ker je bil takrat v evropski misli najvažnejši poudarek prav na jeziku kot na instrumentu, orodju, posredniku in ne še kot na samostojni strukturi (čeprav se je na primer Francija že trgala iz antropocentrizma) za Prešerna pomanjkanje literarne tradicije ni pomenilo blokade, ampak je kljub odsotnosti takšnih členov v pesniški tradiciji, kot jih je imela Evropa pred romantiko, lahko postavil slovenski pesniški jezik na sočasno evropsko raven in tem dejansko »ustvaril slovenski pesniški (literarni) jezik« (isto vlogo je imel na primer Puškin v Rusiji in še marsikateri romantik pri drugih, zgodovinsko zapoznelih narodih, saj je te pesnike podpirala ideja Kreatorja in — v bolj vzhodnem delu Evrope — tudi ideja Voditelja naroda). V tem smislu dejansko velja za Prešerna, da »vse iz njega izvira, bil je začetnik vsega.«

Druga stvar je, da je bil to samo start, od katerega dalje je imela tudi slovenska poezija možnost, da se razvija kot *avtonomno* področje človeške dejavnosti po lastnih zakonitostih, da pa te šanse evropskosti ni izkoristila skorajda do nedavnega časa (zgodovinski in socialni vzroki so znani). In tu je imelo izredno zaviralen vpliv prav tudi dejstvo, da so Prešernovo poezijo posmrtno spremenili v mit, uporabljiv v nacionalnem boju, jo s tem sakralizirali in postavili za zgled, ki ga je treba posnemati. S tem so ustavili razvoj slovenskega pesniškega jezika, ki se ni več spreminjal tako, kot se je spreminjala evropska zavest, ampak je bil stalno pod pritiskom, da mora ostati le sredstvo za izražanje misli in čustev.

V tem je glavna nevarnost vsakršnega mitologiziranja, v njegovi statičnosti: če se uveljavi, duši vsako ustvarjalno spreminjanje, ki se nenehno dogaja. In prav zato se mi zdi nevarna teorija, ki poudarja našo »drugačnost«. Pri Lokarju gre tokrat sicer za zgodovino, marsikdo pa bi jo rad uveljavil tudi v sodobnosti in nas s tem še bolj provincializiral. Čim bolj bomo vključeni v svet brez kakršnih koli kompleksov (majhnosti, nesvo-

bodnosti, drugačnosti, manjše »pokvarjenosti« itd.), tem bolj bo tudi slovenska poezija vedno bolj svetovna. Predvsem pa naša suverenost zahteva, da na zanimivo Lokarjevo vprašanje o odnosu do slovenske »klasične literature: »Ali ... je ... iz čisto literarnega vidika slaba in ... smo jo psihološko precenjevali?« odgovorimo: »Razen izredno redkih izjem — da«.

Lokar je temu odgovoru blizu, vendar si ga ne upa izreči. Rad bi, da bi bil odgovor tujcev drugačen, in slepi se, da morda bo, če jim bomo razložili naše specifične razmere v zgodovini. S tem pa *objektivno* ustvarja možnost, da bi tudi naši današnji ustvarjalci, pa tudi literarni zgodovinarji, zahtevali v ocenjevanju »tarifo s popustom« pod geslom »ne za ves svet, ampak za naš domač(i) okus«, kot razglašala neka konservativna slovenska reklama, in ki bi si ga lahko domačijsko slovenstvo postavilo za moto. Tega pa si gotovo tudi Lokar ne želi.

Katarina Šalamun-Biedrzycka

Še enkrat kulturna akcija

Tisti, ki smo predložili javnosti v obravnavo sedanjo zasnovo *kulturne akcije* na Slovenskem (in v ta namen — kot osnutek — napisali krajše gradivo z naslovom *Dogovor o kulturni akciji*), upamo (in to upanje se počasi že uresničuje), da javnost in vsi za kulturo zavzeti ne bodo te zamisli zavrnili. Pričakujemo številna dopolnila, kritično presojo in hkrati dejavno navzočnost takó posameznih ustvarjalcev-umetnikov in drugih kulturnih delavcev kot kulturnih ustanov, umetniških združenj, javnih občil, kulturnih skupnosti, družbenih organizacij idr. Vsi ti naj bi skupaj s pobudniki postali gonilna sila akcije in vplivali na slovensko skupnost, da si bo z vso vnemo in ustvarjalno voljo oblikovala svojo kulturno podobo.

S tem, ko sem to zapisal, pa seveda nisem mislil, da ne bi bilo mogoče dvomiti ali celo nezaupljivo gledati na kulturno akcijo (tega pač nikomur ne moreš braniti), do skrajnosti kritično presojeti sleherno besedo in celo namero, predložiti drugačen koncept ipd. Vendar pa je spodbudno in navsezadnje pravično, če je vse to kolikor toliko podprto z dejstvi in če ni zavrnjeno a priori, na podlagi občutkov ali (vprašljivega) prepričanja, da ni mogoče prav ničesar premakniti, spremeniti in izboljšati.

V šesti številki *Sodobnosti* je bila objavljena krajša glosa z naslovom *Kulturna akcija* — napisal jo je *scd* — v kateri je poleg drugega izrečen dokaj jasen dvom o učinkovitosti kulturne akcije. Glosator je dovolj nedvoumno zastavil vprašanje: »*Toda, ali kulturna akcija, takšna, kakršna je zamišljena, lahko spremeni sedanjo situacijo?*« Odgovor se glasi: »*Najbrž ne, kajti premislek nam pove, da sedanji način družbenega življenja slovenskega človeka onemogoča kulturo, to pa seveda pomeni, da se ta človek odloča proti kulturi zato in predvsem zato, ker ga ustroj gospodarske in socialne eksistence sili v to. Kljub številnim političnim deklaracijam o ,kulturnem in duhovno prebujenem človeku' je vendarle očitno, da je sedanji gospodarski sistem naše družbe v načelu protikulturen. Potemtakem je a priori nemožno kakršnokoli kulturno osvobajanje, osveščanje in prebujanje posameznika, dokler se ne spremenijo temelji družbenega načina njegovega bivanja in eksistence.*« Avtorju se ob mnenju o učinkovitosti kulturne akcije in ob pomisleku, ki mu je podlaga odklonilna ocena »sedanjega načina družbenega življenja«, žal, ni zdelo potrebno, da bi zapisal, katere prevla-